

การศึกษาสำรวจข้อมูลการผลิตสาकुในพื้นที่จังหวัดตรัง สุนันท์ ธีรวิวัฒน์¹ กลอยใจ คงเจียง¹

บทคัดย่อ

การศึกษาสำรวจข้อมูลการผลิตสาकुในพื้นที่จังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์ความรู้ด้านการผลิตสาकु 2) ศึกษาวิธีการผลิตสาकु 3) เพื่ออนุรักษ์สาकुในจังหวัดตรัง โดยดำเนินการสำรวจสาकुในพื้นที่จังหวัดตรัง จำนวน 10 อำเภอได้แก่ อำเภอเมือง กันตัง ย่านตาขาว หาดสำราญ ปะเหลียน นาโยง ห้วยยอด รัชฎา วังวิเศษ และสิเกา ผลการสำรวจสาकुในพื้นที่จังหวัดตรังพบว่ามีแหล่งสาकुจำนวน 313 แหล่ง ซึ่งเป็นแหล่งสาकुที่มีอยู่ในธรรมชาติทั้งหมด และพบว่าในอำเภอเมืองมีแหล่งสาकुมากที่สุด 69 แหล่ง รองลงมาได้แก่ อำเภอย่านตาขาว ห้วยยอด นาโยง วังวิเศษ รัชฎา ปะเหลียน หาดสำราญ สิเกาและกันตัง (66 54 37 24 22 18 8 8 และ 7 แหล่งตามลำดับ) สาकुที่สำรวจในพื้นที่จังหวัดตรังมีเพียงชนิดเดียว คือ *Metroxylon sagus* Rottb. (ชนิดยอดแดง) มีลักษณะทางพฤกษศาสตร์ดังนี้ใบเป็นใบประกอบรูปขนนก ลำต้นมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 45-60 เซนติเมตร และมีความสูงต้นประมาณ 15 เมตร ดอกมีสีน้ำตาลแดง ช่อดอกแตกตรงส่วนยอด ผลเป็นทะลวยรูป ผลกลมมีเปลือกเป็นเกล็ดเล็ก ๆ หุ้มไว้ เมื่อสาकुออกดอกและผลต้นสาकुจะตาย การใช้ประโยชน์จากสาकुของคนในชุมชนมีดังนี้ ลำต้นนำไปใช้ทำแปงจำหน่าย 60 บาท/กิโลกรัม เลี้ยงด้วงสาकुจำหน่าย 250 บาท/กิโลกรัม ใบนำมาเย็บตับจากเพื่อใช้หมักหลังคาจำหน่าย 15 บาท/ตับ

---

¹ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรตรัง

คำนำ

สาकुเป็นพืชท้องถิ่นในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมากในประเทศไทย มาเลเซีย นิวกินี อินโดนีเซีย และหมู่เกาะต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับประเทศไทยมีในพื้นที่หลายจังหวัดทางภาคใต้ เช่น ตรัง นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา นราธิวาส ฯลฯ (ไพรัตน์, 2524) สาकुเป็นพืชประจำท้องถิ่นของภาคใต้มีอยู่ กระจายกระจายทั่วไปตามบริเวณแหล่งน้ำ เช่น ลำธาร ลำคลอง บึง ซึ่งเป็นพืชที่ให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านทั้ง ทางตรงและทางอ้อม เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของผู้คนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนใช้สาकुอย่างสารพัด ประโยชน์มากที่สุด ตั้งแต่การดำรงชีพในครอบครัวและการใช้เพื่อเศรษฐกิจได้แก่ การใช้ลำต้นเป็นอาหารสัตว์ ใช้ เลี้ยงด้วงสาकुเพื่อเป็นอาหาร และรายได้เสริม ใช้เนื้อในลำต้นทำแป้งสำหรับทำอาหารและขนมต่าง ๆ ส่วนเหลือ จากเนื้อในลำต้น (กาก) นำมาทำเป็นปุ๋ย เปลือกนอกของลำต้นใช้ทำเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร และ นำมาใช้ทำเป็นฝาน้ำและฟากปูพื้นที่พักชั่วคราว ใบสาकुใช้เย็บเป็นจากเพื่อใช้ในการมุงหลังคาที่อยู่อาศัยและ คอกสัตว์ เปลือกนอกของทางสาकुนำมาทำเป็นดอกสำหรับสานเสื่อ ประเทศไทยมีพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่มาก ไม่ว่าจะ เป็นสังคมชนบทหรือในเมืองต้องมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่พึ่งพาอาศัยและผูกพันกับพื้นที่ชุ่มน้ำ คุณค่าที่ได้รับจาก พื้นที่ชุ่มน้ำแต่ละแห่งอาจแตกต่างกันไปแต่คุณค่าที่ได้รับ จะได้รับมาอย่างสม่ำเสมอเนื่องยาวนาน โดยไม่ต้อง ซื้อหา คุณค่าโดยรวมของพื้นที่ชุ่มน้ำ ได้แก่ การเป็นแหล่งน้ำ แหล่งเก็บกักน้ำฝนและน้ำท่า ป้องกันน้ำเค็ม มิให้ รุกเข้ามาในแผ่นดิน ป้องกันชายฝั่งพังทลาย ดักจับตะกอน และแร่ธาตุ ดักจับสารพิษ เป็นแหล่งของทรัพยากร และผลผลิตธรรมชาติที่มนุษย์เข้าไปเก็บเกี่ยวใช้ประโยชน์ มีความสำคัญต่อการคมนาคมในท้องถิ่น เป็นแหล่งรวม สายพันธุ์พืชและสัตว์ มีความสำคัญด้านนันทนาการและการท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ท้องถิ่น และเป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางธรรมชาติวิทยา อาจกล่าวได้ว่าโดยรวมแล้วพื้นที่ชุ่มน้ำ คือ ระบบนิเวศน์ที่มี บทบาทหน้าที่ตลอดจนคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิต ทั้งของมนุษย์ พืชและสัตว์ ทั้งทางนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับภูมิภาค ดังนั้นการศึกษาข้อมูลด้านการ ผลิตสาकुในพื้นที่จังหวัดตรังจึงมีความจำเป็น การศึกษาสำรวจข้อมูลการผลิตสาकुในพื้นที่จังหวัดตรัง มี วัตถุประสงค์เพื่อให้ได้องค์ความรู้ด้านการผลิตสาकु วิธีการผลิตสาकु และอนุรักษ์พันธุ์สาकुที่เหมาะสมในพื้นที่ จังหวัดตรัง แต่ในปัจจุบันสาकुในจังหวัดตรังถูกทำลายเนื่องจากกีดขวางทางระบายน้ำจึงต้องมีการขุดลอกลำคลอง และมีการทำลายสาकुเพื่อนำพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และปลูกสร้างที่อยู่อาศัย อาคาร พาณิชย์ ห้างสรรพสินค้า จึงเป็นเรื่องที่ควรได้มีการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และเป็นพืชทางเลือก สำหรับส่งเสริมการผลิตให้กับเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดตรังต่อไป

วิธีดำเนินการ

อุปกรณ์

1. เครื่องวัดพิกัด GPS
2. กล้องถ่ายรูป
3. แบบฟอร์มบันทึก

วิธีการ

1. ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ วารสาร งานวิจัยและตำราที่เกี่ยวข้อง
2. สำรวจภาคในพื้นที่จังหวัดตรัง และทำการบันทึกข้อมูลตามแหล่งที่พบ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ เช่น ลักษณะ ใบ ดอก ผล และการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมบันทึกภาพ
3. บันทึกข้อมูลพื้นที่โดยใช้พิกัดภูมิศาสตร์ โดยเครื่อง Geographic Position System (GPS) และวาดแผนที่โดยสังเขป

ผลการทดลองและวิจารณ์

ดำเนินการสำรวจแหล่งสาकुในพื้นที่จังหวัดตรังจำนวน 10 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองตรัง สิเกา วังวิเศษ รัชฎา ห้วยยอด กันตัง หาดสำราญ นาโยง ย่านตาขาว ปะเหลียน ผลการสำรวจแหล่งสาकुในจังหวัดตรังพบว่า จังหวัดตรังมีแหล่งสาकुจำนวน 313 แหล่ง ซึ่งเป็นแหล่งสาकुที่มีอยู่ในธรรมชาติทั้งหมด โดยอำเภอเมืองมีแหล่งสาकुธรรมชาติมากที่สุดเท่ากับ 69 แหล่ง รองลงมาได้แก่ อำเภอย่านตาขาว ห้วยยอด นาโยง วังวิเศษ รัชฎา ปะเหลียน หาดสำราญ สิเกาและกันตัง (66 54 37 24 22 18 8 8 และ 7 แหล่งตามลำดับ) (ตารางที่ 1) ซึ่งสาकुที่สำรวจพบมีชื่อพื้นเมืองว่าสาकुและชื่อสามัญว่า Sago Palme อยู่ในวงศ์ปาล์มและอยู่ในสกุล Metroxylon มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Metroxylon sagus* Rottb. (ชนิดยอดแดง) มีถิ่นกำเนิดอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลักษณะประจำสกุล Metroxylon

ลักษณะลำต้น : สาकुเป็นพืชจำพวกปาล์ม เมื่อเล็กลำต้นจะทอดขนานกับพื้นดิน ต่อมาลำต้นจะตั้งตรงเมื่อโตเต็มที่ สูงประมาณ 15 เมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 45 – 60 เซนติเมตร

ใบ : เป็นใบประกอบรูปขนนก มีใบย่อยมากคล้ายใบมะพร้าว แต่มีขนาดใหญ่กว่าและหนากว่า ทางใบมีความยาวประมาณ 4 – 5 เมตร กว้างประมาณ 2 – 3 เมตร ตรงก้านใบมีปมเป็นเส้นตลอดก้าน

ดอก : มีช่อดอกแตกตรงส่วนยอดคล้ายเขากวางชาวบ้านเรียกว่า แตกเขากวาง มีสีน้ำตาลแดง ออกดอกเมื่อต้นสูงประมาณ 8 – 10 เมตร

ผล : มีลักษณะเป็นทะลาย รูปผลกลมมีเปลือกเป็นเกล็ดเล็ก ๆ หุ้มไว้ ผลสุกมีสีน้ำตาล เมื่อสาकुออกดอกและผลต้นสาकुจะตายและแตกต้นอ่อนขึ้นมาทดแทน

การกระจายพันธุ์

เจริญเติบโตได้ดีในที่ลุ่มมีน้ำขัง ป่าพรุ อากาศแบบร้อนชื้น ฝนตกชุก จึงเหมาะกับสภาพพื้นที่ของภาคใต้

การขยายพันธุ์

ขยายพันธุ์ด้วยการแตกหน่อจากรากเหง้าของต้นเดิมและการเพาะเมล็ด จากการสำรวจแหล่งสาकुในจังหวัดตรังเกษตรกรใช้หน่อในการขยายพันธุ์ (<http://61.19.27.150/~library/libra/sago.htm>)

ด้านนิเวศวิทยา

จากการสำรวจแหล่งสาकुในพื้นที่จังหวัดตรังจำนวน 313 แหล่ง พบว่าสาकुอยู่ในนิเวศได้แก่ ลำคลอง ลำธาร หนองน้ำ คูน้ำ ที่ราบลุ่ม ป่าพรุ สระน้ำ

ประโยชน์

จากการสำรวจแหล่งสาकुในพื้นที่จังหวัดตรังพบว่าลำต้นนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ใช้ทำแป้งสาकु เลี้ยงด้วงสาकु ใช้เป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ ใช้ทำแปงฝู่นโรยตัว (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์นำไปวิจัย) กากสาकुที่เหลือจากการทำแป้งสาकुและเลี้ยงด้วงสาकुนำไปทำปุ๋ยหมัก เปลือกของลำต้นนำไปใช้ประโยชน์ เช่น นำไปใช้ทำผนังบ้าน ทำเตียง ใบนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ห่อขนมจาก เย็บตับจากมุงหลังคา เปลือกนอกของทางสาकुนำมาทำเป็นดอกสำหรับนำไปใช้ทำเครื่องจักรสาน เช่น เสื่อ กระด้ง กระเจี๋ย กระบุง ข้อง ทางสาकुใช้ทำราวตากผ้าและตากยางแผ่น ยางสาकुนำไปใช้ประโยชน์ เช่น ใช้ทาที่ใบหน้ารักษาผ้า ใช้แทนกวาดตีคว่ำ รากนำไปใช้ประโยชน์ คือ ใช้น้ำที่ไหลออกมาจากรากในตอนเช้ามาล้างตารักษาตาฝ้าฟาง ในการใช้ประโยชน์จากสาकुในปัจจุบันนี้ นำสาकुมาใช้ประโยชน์น้อยมากคงเหลือแต่การทำแป้งสาकु เย็บตับจาก เลี้ยงด้วงสาकु โดยแปงจำหน่าย 60 บาท/กิโลกรัม ด้วงสาकु 250 บาท/กิโลกรัม และตับจาก 15 บาท/ตับ

ตารางที่ 1 ข้อมูลการสำรวจการผลิตสาकुในพื้นที่จังหวัดตรัง 2556

อำเภอ	จำนวนแหล่งธรรมชาติ (แหล่ง)
เมืองตรัง	69
ย่านตาขาว	66
ห้วยยอด	54
นาโยง	37
วังวิเศษ	24
รัชฎา	22
ปะเหลียน	18
หาดสำราญ	8
สิเกา	8
กันตัง	7
รวม	313

สรุปผลการทดลอง

การศึกษาสำรวจข้อมูลการผลิตสาकुในพื้นที่จังหวัดตรังพบว่าแหล่งสาकुในจังหวัดตรังมีจำนวน 313 แหล่ง ในอำเภอเมืองมีแหล่งสาकुธรรมชาติมากที่สุด 69 แหล่ง รองลงมาได้แก่ อำเภอย่านตาขาว ห้วยยอด นาโยง วังวิเศษ รัชฎา ปะเหลียน หาดสำราญ สิเกา และกันตัง (66 54 37 24 22 18 8 8 และ 7 แหล่งตามลำดับ) สาकुที่สำรวจในพื้นที่จังหวัดตรังมีเพียงชนิดเดียวคือ *Metroxylon sagus* Rottb (ชนิดยอดแดง)

ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมด้านคุณค่าทางโภชนาการอาหารในแบ่งสาकुและเพิ่มมูลค่าของต้นสาकुต่อไปในอนาคต

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

นักวิชาการเกษตร นักศึกษา นักวิชาการส่งเสริม และผู้สนใจใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวิจัยพัฒนาสาकुต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

ไพรัตน์ โสภโณ. 2524. การศึกษาการสกัดและการฟอกสีแบ่งจากต้นสาकु. ว. สงขลานครินทร์ : 3 : 393-396.
เย็นใจ ทองภิญโญชัย. 2555. สาकु *Metroxylon sagus* Rottb. สืบค้นจาก:
<http://61.19.27.150/~library/libra/sago.html> [พ.ศ. 2555]